Mure meeste pärast on pool rehkendust

Ülevaade Eesti Naisuurimus- ja Teabekeskuse uuringust "Sooaspekt Eesti kutsehariduses: õpetajate, koolijuhtide ja haridusekspertide hoiakud"

Kadri Aavik, TLÜ sotsioloogia doktorant ja lektor

Eesti haridussüsteemi iseloomustab märkimisväärne sooline ebavõrdsus, mis väljendub näiteks valdavalt naistest koosneva õpetajaskonna töö väheses väärtustamises ning madalas tasustamises, meesõpetajate vähesuses, tüdrukute ja poiste ebavõrdses akadeemilises edasijõudmises ning soolises segregatsioonis kõrg- ja kutsehariduse erialadel. Senised sooaspekti haridussüsteemis käsitlevad uuringud Eestis on peamiselt keskendunud alusharidusele (Aavik 2009) ja üldhariduskoolidele (vt nt Kasemaa, Kuurme & Roots 2012; Kuurme, Kasemaa & Roots 2012; Kütt & Papp 2012; Papp 2012). Soolisust kutsehariduses pole seni lähemalt käsitletud, ometigi esinevad ka kutsehariduses kõik eelnimetatud soolise ebavõrdsuse ilmingud. Soolisel ebavõrdsusel kutsehariduses on olulised tagajärjed muuhulgas kutsehariduse vilistlaste käekäigule tööturul. Näiteks on kutseharidusega töötajate hulgas sooline palgalõhe (naiste kahjuks) suurem Eesti keskmisest (Nestor 2012).

ENUT-i läbi viidud uuringu eesmärgiks oli selgitada, kuidas mõtestavad Eesti kutseharidusmaastikul tegutsevad olulised osapooled - õpetajad, kutseõppeasutuste juhid ja kutsehariduse eksperdid soolisust ja soolist võrdõiguslikkusest kutseharidussüsteemis, hariduse valdkonnas tervikuna ning ka ühiskonnas laiemalt. Samuti selgitas uuring, millised on nende sihtgruppide hoiakud, teadmised ja valmisolek oma töös sooaspekti arvesse võtta ning soolist võrdõiguslikkust kutsehariduses edendada. Uuringu andmekogumismeetodiks olid kvalitatiivsed poolstruktureeritud individuaalintervjuud koolijuhtide ja kutsehariduse ekspertidega ning rühmaintervjuud õpetajatega. Analüüsimeetodiks oli kvalitatiivne temaatiline analüüs.

Kõik uuringus osalenud olid tundlikud eelkõige meessoost õppurite ja meesõpetajate käekäigu suhtes. Mure eelkõige poiste kehvema olukorra pärast kutsehariduses kinnitab eelnevate üldhariduskoolides läbi viidud uuringute tulemusi. Sellist muret eelkõige poiste pärast võib mõjutada fakt, et viimastel aastatel on poiste käekäik haridussüsteemis saanud üsna palju meediakajastust, mille käigus taastoodetakse aktiivselt diskursust „poisid kui haridussüsteemi ohvrid", millele toetusid suuresti ka käesoleva uurimuse raames intervjueeritud osapooled. Kõikide osaliste huvi ja mure eelkõige poiste käekäigu pärast jätab aga tüdrukud tahaplaanile ega pööra tähelepanu nende võimekuse ja aktiivsuse rakendamisele. Kitsalt poiste käekäigule keskendumise juures jäi märkamatuks ning problematiseerimata fakt, et pärast haridussüsteemist väljumist ja tööturule sisenemist on meessoost vilistlastel võrreldes kutseharidussüsteemi läbinud naistega tööturul siiski palju eeliseid (eelnevalt välja toodud suur palgalõhe meeste kasuks ja meeste ebaproportsionaalne osakaal tippjuhtide seas).

Nii koolijuhid kui ka õpetajad omistasid mees- ja naissoost õppuritele, aga ka õpetajatele vastandlikke omadusi. Meesõpetajaid nähti sageli ratsionaalsetena ja autoriteetsematena kui nende naiskolleege. Meesõpetajate nägemine erilistena, kuid samas ka naisõpetajatega võrreldes autoriteetsematena ning mure nende vähesuse ja käekäigu pärast kutsehariduses tähendab, et neid pannakse tähele ning väärtustatakse enam naisõppejõududest, kelle puhul ei räägita nende kutsekooli meelitamisest ning seal hoidmisest, eeldades, et naisõpetajad jäävad kutseharidusse püsima niigi. Madalad palgad tulid jutuks eelkõige meesõpetajate kooli

meelitamise kontekstis. Seega üldiselt siiski ei vaidlustata praegust olukorda, kus kutseharidus ning haridussüsteem laiemalt toetub suuresti naisõpetajate alamakstud ja alaväärtustatud tööjõule. Madalat palgataset nähakse probleemina eelkõige siis, kui juttu tuleb meesõpetajate olukorrast kutsehariduses. Selline lähenemine aga annab meesõpetajatele kutsehariduses eelise – nende sinna meelitamiseks ning nende seal hoidmiseks on koolid valmis tegema lisapingutusi, mis võib näiteks kajastuda neile (ajutiselt) kõrgema töötasu maksmises.

Märkimisväärsed soopõhised erinevused kutseõppeasutuste juhtide hoiakutes sooteemasse lähtuvad suuresti mees- ja naisjuhtide erinevast positsioneeritusest ning sellega kaasnevatest privileegidest. Meesjuhtide puhul tuleb selgelt esile nende privileeg sooküsimust ignoreerida. Sooaspekt ei tundu neile relevantne, kuna isiklikult soolist ebavõrdsust kogetud ei ole või ei ole osatud seda märgata. Meesjuhtide taolist leiget suhtumist ja huvipuudust sooteema suhtes võib tõlgendada strateegilise teadmatusena (Sullivan & Tuana 2007). Strateegilise teadmatuse näol ei ole tegemist pelgalt lünkadega teadmistes, vaid mõiste viitab privilegeeritud gruppide huvile hoida alal ja taastoota süsteemi, millest nad ise kasu lõikavad (*samas*). Antud juhul ei ole intervjueeritud meesjuhid motiveeritud vaidlustama olukorda, millest nad ise ning sarnase positsiooniga privilegeeritud mehed vaikimisi kasu saavad[1].

Samuti selgub sellistest hoiakutest, et kutseõppeasutuste juhtidena ei olda kursis seadusjärgse kohustusega edendada oma asutustes võrdset kohtlemist (lisaks ebavõrdse kohtlemise ärahoidmisele). Nii on juhtide hoiakute tagajärjeks sageli soolise ebavõrdsuse jätkumine nii nende enda juhitud kutseõppeasutustes kui ka kogu süsteemis laiemalt.

Eelnevalt kirjeldatu illustreerib, et kutsehariduse olulised osapooled ei oska soolise ebavõrdsuse ilminguid kutseharidussüsteemis sageli märgata ega mõista. Uurimuses osalenud sihtgruppidest on sooteemaga kutsehariduses tegelemiseks kõige avatumad naissoost koolijuhid. Meessoost juhid ning ka kutsehariduse eksperdid on kõige vähem varmad sellele küsimusele tähelepanu pöörama. Ekspertide hoiakud olid kohati vastuolulised ja muutlikud.

Järgnevalt on esitatud lühiülevaade uuringutulemustest ning poliitikasoovitused.

Kutseõppeasutuste juhtide hoiakud

Kutseõppeasutuste juhtide arvamused selles osas, kas sooline ebavõrdsus on Eesti ühiskonnas probleem ja kas sellele tuleks senisest enam tähelepanu pöörata, erinesid ning seda suuresti soopõhiselt. Naissoost direktorid näitasid üles sootundlikkust ning nägid soolist ebavõrdsust haridussüsteemis ja ühiskonnas probleemina. Näiteks juhiti tähelepanu soolise võrdõiguslikkuse teema marginaliseeritusele Eestis, naiste vähesele nähtavusele juhtivatel kohtadel ja naiste panuse alaväärtustamisele. Rääkides sooaspektist kutsehariduses, tugineti suuresti isiklikele tööalastele kogemustele ja toodi näiteid enda ning teiste naisjuhtide ebavõrdsest kohtlemisest. Leiti, et naissoost juhtidena on neil võrreldes meeskolleegidega olnud keerulisem karjääri teha ning tõsiseltvõetavana mõjuda.

Meesdirektorid seevastu ei olnud soolise võrdõiguslikkuse teema peale eelnevalt oma töö kontekstis mõelnud. Soolist ebavõrdsust ei peetud Eesti ühiskonnas oluliseks. Erinevalt naisjuhtidest ei näinud meesdirektorid praeguses ühiskonnakorralduses esinevaid struktuurseid

[1] Ka eelnevatest uurimustest on selgunud, et erinevates töövaldkondades tegutsevad eestlastest meesjuhid on varmad endid ja oma organisatsioone soolise võrdõiguslikkuse temaatikast distanseerima (vt Aavik 2015b).

faktoreid, mis annavad teatud ühiskonnagruppidele eelised ja asetavad samas teised ebasoodsasse olukorda[2].

Üldjoontes leidsid kutseõppeasutuste juhid, et sooline tasakaal kutsehariduses on oluline, kuid esitatud põhjused erinesid, jagunedes jällegi vastavalt juhtide soole. Naisdirektorite arvates on kutsehariduse üks oluline probleem soolise tasakaalu puudumine ning see tuleneb meessoost õpetajate ja õppurite vähesusest kutsehariduses. Leiti, et sooliselt ja ka vanuseliselt mitmekesine õpetajaskond rikastab kutseõppeasutuste toimimist. Vastukaaluks leidsid kaks meesjuhti, et sooline tasakaal juhtkonnas, õpetajaskonnas ja õpilaste hulgas on oluline, kuna aitab meessoost töötajaid ja õppureid distsiplineerida ning maandab kollektiivis pingeid.

Sooga seotud peamise probleemina tõid naissoost koolijuhid välja meessoost õppejõudude ja õppurite vähesuse. Meesõpetajaid peeti positiivselt eristuvateks ja inspireerivateks, leiti, et nad toovad naiskollektiivi värskendavat vaheldust ning mõjuvad autoriteetsena.

Eelkõige naisdirektorid tundsid muret meeste ja poiste käekäigu pärast kutsehariduses, rääkides enda pingutustest selle nimel, et poisse kutsekoolidesse meelitada. Koolikeskkonda nähti poiste jaoks väheinspireerivana, sest neil ei ole seal piisavalt võimalusi tehnikaga ümber käia. Selle seisukoha taga peitub vaikimisi eeldus, et poisid on tulenevalt nende sookuuluvusest tehnikahuvilised ja selles valdkonnas kompetentsed. Seejuures jäi tahaplaanile naiste ja tüdrukute olukord kutsehariduses, näiteks naisõpetajate madalad palgad ja kutsehariduse erialade sisu sobivus tüdrukutele. Mööndi, et naised on visad ja kannatlikud, mis võimaldab neil püsida madalapalgalisel tööl.

Intervjuudes kõigi uuringusse kaasatud osapoolte esindajatega kerkis olulise teemana üles palgalõhe, mille peamise põhjusena nähti naiste ja meeste koondumist erinevatesse töösektoritesse.

Koolijuhtide hinnangud palgalõhele erinesid suuresti vastavalt juhtide soole. Naissoost koolijuhid tunnetasid palgalõhet olulise probleemina hariduses ja ühiskonnas laiemalt. Toetudes isiklikele tööalastele kogemustele, leiti, et meessoost koolijuhtidel on palgaläbirääkimistel eelised. Nenditi, et soolise tasakaalu paranemine kutsehariduses võib aidata palgalõhet vähendada. Meessoost koolijuhid seevastu, olles küll palgalõhega kursis, tajusid seda probleemina, mis ilmneb kusagil mujal ja puudutab kedagi teist: kinnitati, et nende juhitavates kutsehariduskoolides ja eelnevatel töökohtadel avalikus sektoris palgalõhet ei esine, seeläbi end ja enda juhitud organisatsioone probleemist distantseerides. Palgalõhet ei nähtud süsteemse probleemina, vaid pigem erandliku nähtusena.

Kutsehariduse ekspertide hoiakud

Sarnaselt koolijuhtidega rõhutasid ka eksperdid poiste nõrgemat positsiooni haridussüsteemis. Haridussüsteemi kitsaskohana toodi välja kooli kui institutsiooni orienteeritust faktiteadmistele, mis ei huvita noormehi. Leiti, et koolist väljalangenud poisid on omakorda riskirühm sattumaks pikaajalisse töötusesse. Samas ei tõstatatud küsimust selle kohta, kas senine, suuresti traditsioonilisest õpikäsitusest lähtuv õpetamine võiks kuidagi tütarlaste arengut pärssida.

[2] Sama tulemus selgus ka hiljutisest uuringust eestlastest meesjuhtidega teistes töövaldkondades (Aavik 2015a).

Tööturu kontekstis toonitati ühelt poolt naiste nõrgemat positsiooni, kuid samas leiti ka seda, et just mehed on kaotanud seoses tehnoloogia arenguga oma positsiooni tööturul (varem füüsilist jõudu nõudvatel töökohtadel).

Ekspertide üldine seisukoht oli, et regulatiivsel tasandil on sooline võrdõiguslikkus kutsehariduses tagatud ja kõigil õpilastel on võrdne ligipääs soovitavale erialale olemas. Samas, kui räägiti konkreetsematest nähtustest, nagu keskmisest suuremast soolisest palgalõhest kutsehariduses töötajaskonna hulgas või nn meeste nappusest teatud erialadel, nenditi probleeme. Märgati soolist segregatsiooni tööturul (nt hariduse ja meditsiini valdkonnas). Peamiste eriala- ja töökohavalikuid juhtivate põhjustena toodi esile palka ning ühiskonnas valitsevaid soolisi stereotüüpe.

Seejuures rõhutati hariduse rolli soostereotüüpide taastootmisel ja potentsiaalsel murdmisel. Lisaks nähti karjäärinõustamist potentsiaalse võimalusena, mille kaudu mõjutada noorte valikuid ja arusaamu, sealhulgas sooaspektist ebatüüpiliste erialade tutvustamist noortele. Samas nenditi siiski, et kutseõppeasutustel pole erilisi võimalusi hetkeolukorra dünaamikat muuta, kuna suures osas on probleemid ekspertide hinnangul palgapoliitikas ja ühiskonnas valitsevates soostereotüüpides.

Kutsehariduse eksperdid tõid soolise palgalõhe välja kui ühe soolise võrdõiguslikkusega seonduva probleemi ühiskonnas. Suuremat palgalõhet kutseharidustaustaga töötajaskonna hulgas seletati sellega, et kutseharidusest suundub suurem osa naistest madalate palkadega teenindussektorisse.

Kutsekoolide õpetajate hoiakud

Õpetajad ei osanud esialgu soolise võrdõiguslikkuse teemaga suhestuda. Kui esmalt võeti hoiak, et sooliste stereotüüpidega ja soolise võrdõiguslikkuse küsimustega isiklikult igapäevatöös kokku ei puututa, siis intervjuude kulgedes hakkasid neile meenuma näited ja lood, mis nii mõnelgi juhul olid uurimuse seisukohalt väga ilmekad. Esialgne distantseerumine võis viidata sellele, et õpetajad ei osanud iseenesestmõistetavana tundunud situatsioone seostada soolise võrdõiguslikkuse küsimusega. Võimalik, et grupiintervjuude puhul võidi peljata ka kolleegide hinnanguid ja võimalikku kriitikat.

Sootundlikkusest ja õpilasesõbralikkusest rääkides olid nii nais- kui meesõpetajad üldjuhul pigem mehekesksed. Soolisusele oli neid inspireerinud mõtlema eeskätt meessoost õpilaste, samas ka meeskolleegide vähesus. Arvati, et kui mehed on koolis, siis tüdrukud avanevad ja poisid tulevad kooli ning meeste huvi kaudu tõuseb valdkonna staatus ka ühiskonnas. Samas pöörati vähem tähelepanu sellele, kuidas nn süsteemist traumeeritud poiste kõrval ka sotsialiseerimis- ja õppeprotsessis senini eeskujulikult ja korrektselt nõuetele vastanud tüdrukute loovus ja võimed leida ja avada.

Õpetajad tajusid, et haridussüsteemis on aset leidmas segregatsiooni aeglane vähenemine, mille tagajärjel söandavad õpilased valida ka varem teisele sugupoolele sobivaks peetud erialasid, millega võib kaasneda hiljem ka vastav töö ja palk. Samas leiti ühiselt ka seda, et hoolimata võimalikest eranditest puutub enamik ebatraditsioonilise erialavalikuga neidudest ja noormeestest tõenäoliselt kokku stereotüüpsete suhtumistega nii kooliajal kui ka hiljem tööelus. Soolist segregatsiooni kutsehariduses selgitasid õpetajad sarnaselt kutsehariduse ekspertide ja koolijuhtidele sageli tulenevana n-ö kaasasündinud mehelikest ja naiselikest omadustest, vähemal määral ka kasvatusest ja meediaeeskujudest.

Ka kutseõppeasutuste õpetajad tõstatasid palgalõhe temaatika, kuid ei seostanud seda üldjoontes isiklike kogemustega, pigem oldi teemaga tuttav meedia kaudu.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et kuigi õpetajate suhtumine soolisesse võrdõiguslikkusesse polnud tõrjuv, ei pööra nad igapäevatöös sooaspektile tähelepanu.

Soovitusi soolise võrdõiguslikkuse edendamiseks kutsehariduses

Uuringu tulemuste põhjal võib öelda, et kutseharidussüsteemi olulised osapooled vajavad sooteadliku õppetöö juhtimiseks ja läbiviimiseks täiendavaid teadmisi ja oskusi. Nende saavutamiseks pakume välja järgnevad tegevused:

- soolise võrdõiguslikkuse alaste koolituste korraldamine kutsehariduse valdkonnas tegutsejatele;
- juhendmaterjalide koostamine kutseõppeasutuste töötajatele sooaspekti arvestamiseks oma igapäevatöös;
- sooaspekti integreerimine kutsehariduse strateegiadokumentidesse ning
- kutseharidussüsteemi soopõhine analüüs ja statistika kogumine.

Initsiatiiv nende algatamiseks peaks tulema eelkõige Haridus- ja Teadusministeeriumilt, kes on kohustatud võrdset kohtlemist oma haldusalas edendama ja võiks riikliku institutsioonina olla selles osas teistele eeskujuks.

Uuringust

Uuring valmis Eesti Naisuurimus- ja Teabekeskuse (ENUT) ja Eesti Naisteühenduste Ümarlaua (ENÜ) ühisprojekti "SIHT- Sooaspekti Integreerimine õpetaja Haridusse ja Täiendkoolitusse" (2014-2015) raames. Projekti rahastati Norra finantsmehhanismi 2009-2014 soolise võrdõiguslikkuse ning töö- ja pereelu tasakaalu programmist. Uuringuraporti autorid on Kadri Aavik, Hannaliisa Uusma ja Meril Ümarik.

Vaata täismahus uuringuraportit siit: http://www.enut.ee/lisa/SIHT_LOPPRAPORT.pdf

Kasutatud allikad

Aavik, K. (2009). Soo sotsiaalne konstrueerimine seitsmes Tallinna lasteaias. *Ariadne Lõng: nais- ja meesuuringute ajakiri*, 1/2, 12 - 25.

Aavik, K. (2015a). 'The most important decisions are made in the sauna': The Role of Social Capital in Creating Intersectional Privilege in the Career Narratives of Estonian Male Managers. *NORMA: International Journal for Masculinity Studies* 10(1), 39-54

Aavik, K. (2015b). "Resistance to gender equality at work: Discursive practices of Estonian male managers". In: M. Flood, with R. Howson (Eds.), *Engaging Men in Building Gender Equality*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Press, 182-19

Kasemaa, G., Kuurme, T., Roots, E-M. (2012). Naised ja mehed ühiskonnas haridustegelaste pilgu läbi. Papp, Ü-M. (toim). *Kas õpilased või poisid ja tüdrukud? Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate valmisolekust sootundlikuks õpetamiseks ja kasvatamiseks*. Tallinn: Eesti Naisteühenduste Ümarlaua Sihtasutus, 43–58. http://www.enu.ee/lisa/463_2013_04_kas_opilased_voi_poisid_ja_tudrukud_sisu.pdf

Kuurme, T., Kasemaa, G., Roots, E-M. (2012). Eesti haridustegelaste soodiskursus. Papp, Ü-M. (toim). *Kas õpilased või poisid ja tüdrukud? Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate valmisolekust sootundlikuks õpetamiseks ja kasvatamiseks*. Tallinn: Eesti Naisteühenduste Ümarlaua Sihtasutus, 39–42. http://www.enu.ee/lisa/463_2013_04_kas_opilased_voi_poisid_ja_tudrukud_sisu.pdf

Kütt, R., Papp, Ü-M. (2012). Soolist ebavõrdsust märgatakse, probleemiks ei peeta ja lahendusi ei teata – Eesti õpetajate hoiakud ja arvamused seoses soolise võrdõiguslikkusega. Papp, Ü-M (toim). *Kas õpilased või poisid ja tüdrukud? Uurimus Eesti õpetajate ja haridustöötajate valmisolekust sootundlikuks õpetamiseks ja kasvatamiseks*. Tallinn: Eesti Naisteühenduste Ümarlaua Sihtasutus, 19–38. http://www.enu.ee/lisa/463_2013_04_kas_opilased_voi_poisid_ja_tudrukud_sisu.pdf

Nestor, M. (2012). *Kutseõppeasutuste vilistlaste uuring*. Poliitikauuringute Keskus Praxis

Papp, Ü-M. (2012). *ÄRKA, MÄRKA, TEGUTSE. Käsiraamat soolise võrdõiguslikkuse seaduse normide täitmiseks ja sugupoolte aspekti arvestamiseks üldhariduskoolide õppe- ja kasvatustöös*. Tallinn: Eesti Naisteühenduste Ümarlaua Sihtasutus. http://www.enu.ee/lisa/476_arka_marka_tegutse_veebi.pdf

Sullivan, S., Tuana, N. (2007). *Race and epistemologies of ignorance*. Albany: State University of New York Press